

Tomisław I – ojciec średniowiecznej Chorwacji

22 sierpnia 2013

Wczesne średniowiecze w historii Bałkanów to okres wielkich przeobrażeń, rywalizacji silnych państw oraz wybitnych postaci, które położyły fundamenty pod współczesne państwa tego regionu. Jedną z nich był Tomisław I, „rex Chroatorum” i twórca państwa nad Adriatykiem.

W VII wieku na terenie południowej Panonii osiedlili się słowiańscy Chorwaci, nadając w ten sposób nazwę całej krainie: Sławonii. Nie stanowili oni jednak grupy dominującej – mieszkający nad rzeką Sawa podlegali najpierw władzy Awarów, a po ich rozgromieniu przez Karola Wielkiego na początku IX wieku zostali uzależnieni od państwa frankońskiego. Książę Ludevit Porawski (810-823) wywołał powstanie przeciwko Frankom i choć po jego upadku ich zwierzchność została przywrócona, najazd Madziarów (Węgrów) na przełomie IX i X wieku zburzył tę organizację polityczną.

WŁADCY ZNAD ADRIATYKU

Zupełnie inaczej potoczyły się losy Chorwatów zamieszkujących Dalmację. Tamtejsze miasta i wyspy, które częściowo oparły się najazdom słowiańskim, zachowały w wielu elementach romański (łaciński) charakter, uznawały też wierność Bizancjum. Książęta tego rejonu wymieniani są w źródłach od ok. 800 roku, gdy rozpoczęła się częściowa chrystianizacja Chorwatów. Książę Borna (810-821), który rezydował w mieście Nin w pobliżu Zadaru, około 805 roku przyjął chrzest z rąk duchowieństwa frankijskiego patriarchatu Akwilei, w Ninie zaś utworzono pierwsze chorwackie biskupstwo. Związek Ninu z pobliskimi miastami bizantyńskiej Dalmacji otworzył perspektywę wymianie kulturowej, również w tym okresie nastąpiły znaczne zmiany społeczne, rozpoczął się m.in. proces feudalizacji. Ożywione

kontakty handlowe z miastami Dalmacji wpłynęły na szybki rozwój gospodarki, której podstawą było jednak głównie rolnictwo. Najważniejszymi towarami eksportowymi były skóry, wełna, futra, zboże oraz niewolnicy, importowano zaś głównie sól, tkaniny, broń i przedmioty metalowe. Handel odbywał się wyłącznie przez autonomiczne miasta na wybrzeżu Adriatyku.

Monarchia chorwacka była w zasadzie dziedziczna, choć zdarzały się przypadki elekcji. Władza opierała się na radzie i drużynie książęcej. Pierwszą narodową dynastią byli Trpimirowicze (845-1090). Jej założyciel Trpimir (845-864) uzależnił od siebie miasta w Dalmacji i utrzymując przyjazne stosunki z Konstantynopolem panował zarazem jako lennik cesarstwa karolińskiego. Jego stolicą był gród Klis leżący w pobliżu bizantyńskiego Splitu. Miasto to, będące starą siedzibą biskupstwa, stało się wkrótce głównym ośrodkiem rozprzestrzeniania się chrześcijaństwa na terenie Chorwacji. Po śmierci Trpimira w jego państwie doszło do walk wewnętrznych. Jego synowie Domagoj (ok. 864-876) i Branimir (879-ok. 892) szukali pomocy w Bizancjum, rządzący zaś pomiędzy nimi książęta nie byli członkami dynastii Trpimirowiczów. Niestabilność spowodowała rozpanoszenie się na Adriatyku piratów arabskich, co zmusiło Bizancjum do wysłania floty i odtworzenia w tym rejonie temu (okręgu wojskowego) Dalmacji. Strateg, który stał na jego czele, zbierał „daninę pokoju” w wysokości 10 funtów złota rocznie od okolicznych sąsiadów m.in. książąt Chorwacji. Władcy tego państwa zawarli też porozumienie z Wenecją, co zagwarantowało tej republice morskiej bezpieczeństwo w żegludze na Adriatyku, Branimir zaś zdołał uwolnić Chorwację spod zwierzchnictwa frankijskiego.

Tomisław był początkowo tylko księciem Chorwacji Dalmatyńskiej. W starszej historiografii dominował pogląd, iż panował w latach 910-928. Z Katalogu Arcybiskupów Splitu autorstwa archidiakona Tomasza (1201-1268) wiadomo, że „Tamisclavus dux” panował w Chorwacji w 914 roku, był bowiem współczesny arcybiskupowi Splitu Janowi. Katalog obok Historia

Salonitana (również tego samego autora) są jednymi z najważniejszych źródeł do poznania wczesnych dziejów Chorwacji, opierającymi się w dużej mierze na legendach i tradycji ustnej. Katalog ma dużą wartość, gdyż spisany był z różnych datowanych przekazów. Przypuszcza się, że Tomisław był synem Trpimira I (845-864) lub ewentualnie Mutimira (892-900), choć brak na to jednoznacznych przekazów. Pewne jest, że Tripmir I miał synów Piotra, Zdeslava i Mutimira, nic nie wiadomo natomiast o Tomisławie. Dyskusyjnie również przedstawia się sprawa sukcesji po śmierci Tripmira około 864 roku.

W POLITYCZNEJ PŁĄTANINIE POCZĄTKÓW X WIEKU

Według tradycji przekazanej przez Popa Duklanina Tomisław wielokrotnie zwyciężał króla Atyllę. Duklanin tak lakonicznie opisuje jego panowanie:

Po nim panował jego brat Tomisław, który choć odznaczał się szczególną siłą, nie był podobny do brata. Za panowania Tomisława król węgierski imieniem Attyła wtargnął z wojskiem, aby go pobić. Lecz król Tomisław, dzielny młodzieniec i krzepki wojownik, prowadząc z nim wiele wojen, zawsze zmuszał go do ucieczki. Spłodziwszy synów i córki, król Tomisław umarł w trzynastym roku swego panowania.

Cały fragment o Tomisławie zdaje się stanowić odległe echo walk władcy chorwackiego tegoż imienia (a może również i jego poprzedników) z Węgrami, którzy za czasów Arpada (895-907) oraz jego następców rozwinęli szeroką ekspansję militarną w Europie. Także najstarsza historiografia węgierska (np. *Gesta Hungarorum*) zwykła mylić Arpada z Attyłą i dzieje Hunów z wczesnymi dziejami Węgier. Podobne zjawisko występowało również w analogicznych kronikach weneckich z XII wieku.

Jak zdaje się wynikać z relacji, Chorwacja doby Tomisława dzięki wchłonięciu Sławonii graniczyła z Węgrami, nie sposób więc wykluczyć napadów madziarskich na południe. Część badaczy

(F. Silić, N. Klaić) przypuszcza, że to właśnie wtedy po raz pierwszy do ziem chorwackich została przyłączona Sławonia. W walkach tych wspierali Chorwatów Niemcy i Bizantyńczycy. Dzięki temu zabiegowi władca Chorwacji Nadmorskiej zjednoczył ją z Chorwacją Pasawską. Tomisław uchodzi więc za monarchę, który dokonał zjednoczenia ziem zamieszkanych przez Chorwatów.

Nie znalazła natomiast w nowej historiografii uzasadnienia opinia o przyłączeniu przez Tomisława części Bośni i Zety (dzisiejsza Czarnogóra). Przypuszczalnie natomiast włączył on też do swoich ziem państwo Narentan: plemienia żyjącego nad Adriatykiem pomiędzy rzekami Cetiną a Neretwą. Dość długi czas pozostawało ono w pogaństwie, stąd też inną nazwą tego obszaru była Pagania. Równie wątpliwa wydaje się teza, często propagowana przez historyków chorwackich, mówiąca o tym, że książę Chorwacji otrzymał od cesarza bizantyńskiego ten Dalmacji wraz z tytułem konsula lub prokonsula. Historycy w tym wypadku sugerowali się nagłówkiem do uchwał synodów splickich z roku 925 i 927/928, został on jednak dodany później przez nieznanego kompilatora. Poglądy niektórych historyków o stosunku lennym Tomisława do Bizancjum nie mają również żadnego potwierdzenia w źródłach.

Wątpliwości budzi nawet akceptowany powszechnie pogląd o sojuszu chorwacko-bizantyńskim, skierowanym przeciwko carowi Bułgarii Symeonowi I Wielkiemu (893-927). Wojnę Chorwatów z Bułgarią faktycznie spowodowała aneksja przez ten ostatni kraj sprzymierzonej z Bizancjum Serbii. Tomisław współpracował z Konstantynopolem, lecz raczej na gruncie włoskim – przykładem może tu być ich wspólna operacja we Włoszech latem 926 roku mająca na celu wyparcie Arabów z miasta Siponus. Przyczyną wojny było więc raczej przyjęcie przez Chorwatów serbskich uciekinierów na czele z księciem Zachariaszem, co spowodowało pogorszenie stosunków pomiędzy tymi państwami. Wyprawa Bułgarów na Tomisława miała miejsce między 925 a 927 rokiem, najczęściej jednak historycy wskazują rok 926 lub wiosnę 927 roku. Według cesarza Konstantyna VII Porfirogenety wojna

carstwa bułgarskiego z Tomisławem przyniosła rozgromienie wojsk bułgarskich dowodzonych przez Ałogobatura (chodzi tu zapewne o określenie funkcji, a nie imię). Prawdopodobnie z powodów zdrowotnych w wyprawie nie wziął udziału car, który zresztą niebawem zmarł. Pokój został zawarty poprzez pośrednictwo legatów papieskich. Z akt II synodu w Splicie w 928 roku wiadomo, iż papież wysłał do Symeona w 926 roku biskupa Adalberta i Jana duksa z Kume w Kampanii. Jednym z celów tej misji było prawdopodobnie powstrzymanie cara od napaści na ziemie Chorwatów. Mirosław Leszka wskazuje, iż kartą przetargową mogło być uznanie przez Rzym tego co nie udało się Symeonowi uzyskać od Bizancjum – tytułu cesarskiego oraz patriarchatu dla głowy kościoła prawosławnego w Bułgarii. Pewne jest, że pokój pomiędzy Tomisławem a Symeonem został zawarty z inicjatywy posłów papieskich, jego data również jednak budzi spory wśród historyków: Nada Klaić (1920–1988) proponował rok 924, F. Silić lata 926/927, zaś Iwan Dujczew (1907-1986) lata 926-928. Nowsza historiografia przychyliła się do stwierdzenia, iż został on zawarty na początku panowania nowego władcy Bułgarii cara Piotra I (927-969). Potwierdzają to wzmianki w źródłach mówiące o stanie wrogości pomiędzy Chorwatami i Bułgarami po śmierci Symeona I Wielkiego. Nie znamy niestety warunków traktatu, prawdopodobnie jednak przywracał on stan sprzed wojny.

MAŁE SILNE PAŃSTWO

Do czasów Tomisława odnosi się też wzmianka Konstantyna VII Porfirogenety (913-959) o morskim handlu Chorwatów oraz o organizacji i sile militarnej ich państwa. Uczony cesarz pisał:

„Podzielona jest ich ziemia na 11 żupanii. Dwie pierwsze żupanie, to jest rostocka i mokońska leżą nad morzem i obfitują w czółna rybackie. Daleńska jest opodal morza, a żyją tam z uprawy ziemi. Leżą zaś w pobliżu nich cztery wyspy, bardzo piękne i urodzajne, mają grody puste i wiele bagien. Mieszkają na nich i mają swoje trzody i żyją z nich (...)

Ochrzczeni Chorwaci nie chcą za granicą kraju swego prowadzić wojny z obcymi, gdyż otrzymali jakąś przepowiednię i zalecenie od papieża rzymskiego. Mianowicie przy chrzcie mieli się zobowiązać, że nie będą wszczynać wojen i żyć w pokoju z sąsiadami. Gdy dotrzymają tego warunku, Bóg ich będzie wspomagać w walce z napastnikami. Dlatego też ani sageny [duże łodzie], ani kondury [małe łodzie] tych Chorwatów nigdy na wojnę nie wychodzą, chyba że ktoś na nich napadnie. Tylko więc na takich statkach wyjeżdżają ci Chorwaci, którzy chcą zwiedzać miejsca handlowe, objeżdżając od grodu do grodu Paganie i zatokę dalmacką, aż do Wenecji. Ochrzczona Chorwacja dostawia jazdy do 60 tysięcy, piechoty do 100 tysięcy, sagen do 80, kondurów do 100. Sageny mają po 40 ludzi, kondury zaś po 20, mniejsze zaś kondury po 10 mężów."

Bizantyński dziejopis określa z dużą przesadą liczbę wojowników chorwackich, co ciekawe jednak część badaczy zaakceptowała te wyliczenia. Współcześni historycy uważają jednak, że Chorwacja dysponowała w tym czasie 20 tysiącami piechurów i 3-4 tysiącami jeźdźców, co wydaje się przy małym zaludnieniu tego państwa bardzo imponujące.

Lepiej znana jest natomiast sytuacja kościoła chorwackiego w tym czasie, co spowodowane jest synodami splickimi. Zostały one zwołane na prośbę Tomisława i Michała I księcia Zahumlja (Humu, ok. 910-950), którego ród Konstantyn Porfirogeneta wyprowadzał znad Wisły. Wiadomości o nich są też zawarte w korespondencji papieży Jana X (914-928) i Leona VI (928). Pierwszy synod potępił „naukę św. Metodego”, czyli liturgię odprawianą w języku słowiańskim. Nie ma pewności którejdy oraz w jakim czasie trafiła ona na ziemie zamieszkałe przez Chorwatów – hipoteza o pojawieniu się jej na tym terenie w czasie misji wielkomorawskiej św. Cyryla i św. Metodego wydaje się raczej wątpliwa. Liturgia w języku słowiańskim została rozpowszechniona w Chorwacji raczej przez uczniów Apostołów Słowian, działających z terenu Dalmacji. Istniały silne opory Rzymu przeciw stosowaniu tej tradycji liturgicznej, synod

uchwalił więc kompromisowe ograniczanie języka słowiańskiego: zezwolono na wyświęcanie jego zwolenników na kapłanów w wypadku braku duchownych obrządku łacińskiego. Liturgia ta w dużej mierze przetrwała w benedyktyńskich klasztorach Chorwacji, zajmujących się szerzeniem piśmiennictwa głągolickiego w języku słowiańskim.

Drugi synod w Splicie dokonał likwidacji biskupstwa nińskiego (zwanego też chorwackim), włączając jego obszar do istniejących starych miejskich diecezji położonych w Dalmacji bizantyńskiej. Likwidacja odrębnej diecezji chorwackiej zależnej od patriarchy Akwilei ułatwiła przenikanie duchowieństwa słowiańskiego z wysp i miast bizantyńskiej Dalmacji w głąb państwa chorwackiego. Odtąd Chorwacja z kraju, w którym dominował kościół łaciński, przekształciła się w obszar, na którym współżyły i walczyły o wpływy dwa kręgi kulturowe: łaciński i słowiański, związany ze światem kultury bizantyńskiej. Biskupowi Splitu przyznano prawa metropolitalne. Nowe arcybiskupstwo objęło: Sisdak w Sławonii, Stoton w Zachumlu, Dubrownik oraz Kotor. Powstanie tak dużej metropolii świadczyło o randze państwa Tomisława. Uchwały splickie można porównać do postanowień zjazdu gnieźnieńskiego z roku 1000.

BOHATER NARODOWEJ HISTORII

Rządy Tomisława są uważane w historiografii chorwackiej za okres potęgi tego państwa. Wyrazem tego jest uznawanie przez badaczy (także współczesnych, np. Dragutin Pavličević) wątpliwego tytułu królewskiego. Historycy wysunęli tę tezę głównie na podstawie faktu, iż papież Jan X w swoim piśmie z 925 roku używa terminu „rex Chroatorum”. Trzeba jednak pamiętać, że tytuł „rex” kancelaria papieska dawała wcześniej także władcy Wielkich Moraw Świętopełkowi (870-894) i władcy Bułgarii Borysowi I Michałowi (852-889). Obydwaj, jak powszechnie wiadomo, nigdy nie byli koronowani. Nic też nie wiadomo o koronacji Tomisława. Tytuł „rex” nadano mu więc podobnie jak w poprzednich przypadkach nie ze względu na

koronację, lecz jako wyraz uznania dla silnego władcy. Chorwaccy historycy do dziś nie rozstrzygnęli, czy korona była przesłana z Rzymu czy z Konstantynopola. Faktycznie żadnej koronacji nie było, tytuł królewski Tomisława nie mający podstaw źródłowych należy traktować więc raczej jako patriotyczną tendencję chorwackiej historiografii.

Następcą Tomisława nie był, jak przypuszczali N. Klaić i D. Pavličević, fikcyjny Trpimir II (925-935). Według wybitnego bałkanisty Tadeusza Wasilewskiego (1933-2005) władca ten jest znany jedynie z relacji Konstantyna Porfirogenety i raczej trudno udowodnić jego istnienie. Następcą Tomisława był w rzeczywistości Krešimir I (zm. 945), wiadomości o nim są jednak jeszcze bardziej skąpe niż w wypadku Tomisława. Pewne jest, iż pozostawił on dwóch synów: Miroslava (945-949) i Michała Krešimira II (949-969). Ambitna polityka Tomisława znacznie nadwyrężyła potencjał małego kraju: po jego śmierci nastąpiła utrata Sławonii na rzecz Węgier i okres wojen domowych. O historii Chorwacji na następne dziesięciolecia zaważy niekorzystne położenie geograficzne – kraj leżący w orbicie zainteresowań obu cesarstw wejdzie w końcu w ostatnim dziesięcioleciu XI wieku w związek z Węgrami. Od tego czasu historia Chorwacji będzie ściśle związana z dziejami królestwa węgierskiego, aż do rozpadu monarchii habsburskiej w 1918 roku.

Tomisław znalazł również upamiętnienie w polityce historycznej Chorwacji. W Zagrzebiu znajduje się plac jego imienia i pomnik. W 1925 roku miejsce jego rzekomej koronacji (Duwańskie Pole, dziś Duvno) zostało z inicjatywy króla Serbów, Chorwatów i Słoweńców Aleksandra I Karadziordziewicza (1921-1929, 1929-1934) nazwane Tomislavgradem. Władca jest też przedstawiony na chorwackim banknocie 1000 kunów.\

Autor: Michał Kozłowski

Źródło: Histmag.org

Licencja: [CC BY-SA 3.0](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/)

BIBLIOGRAFIA

1. Historia Królestwa Słowian, czyli latopis popa Duklanina, przetłumaczył, komentarze i tablice genealogiczne opracował Jan Leśny, PWN, Warszawa 1988, s. 73-74.
2. Konstantyn Porfirogeneta, O zarządzaniu państwem, przeł. Alina Brzóstkówna [w:] Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian, z. 3: Pisarze z VII-X wieku, wydali Alina Brzóstkówna i Wincenty Swoboda, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa 1995, s. 138, 146.
3. Boroń Piotr, Kniaziowie, królowie, carowie... Tytuły i nazwy władców słowiańskich we wczesnym średniowieczu, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2000.
4. Dvornik Frantisek, Byzantine missions among the Slavs, Rutgers University Press, New Brunswick-New Jersey 1970.
5. Dujczew Iwan, Medioevo bizantino-slava, t. 3, Edizioni di Storia e letteratura, Roma 1971.
6. Felczak Wacław, Wasilewski Tadeusz, Historia Jugosławii, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1985.
7. Leszka Mirosław, Symeon I Wielki a Bizancjum. Z dziejów stosunków bułgarsko-bizantyńskich w latach 893-927, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013.
8. Pavličević Dragutin, Historia Chorwacji, przeł. Łucja Danielewska, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2004.
9. Salamon Maciej, Chorwacja [w:] Wielka historia świata, t. 4: Kształtowanie się średniowiecza, red. Maciej Salamon, Fogra-Świat Książki, Kraków 2005, s. 417-419.
10. Skowronek Jerzy, Tanty Mieczysław, Wasilewski Tadeusz, Historia Słowian Południowych i Zachodnich, PWN, Warszawa 1977.

11. Swoboda Wincenty, Tomislav [w:] Mały Słownik kultury dawnych Słowian, red. Lech Leciejewicz, wyd. 2, Wiedza Powszechna, Warszawa 1988, s. 386.

12. Wasilewski Tadeusz, Geneza tytułu „rex Chroatorum”, „Pamiętnik Słowiański” 17 (1967), s. 149-160.

13. Tegoż, Tomislav [w:] Słownik Starożytności Słowiańskich, t. 6: T-W, cz. 1: T-U, red. Władysław Kowalenko, Gerard Labuda i Tadeusz Lehr-Spławiński, Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wrocław 1977, s. 106-107.